

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

4-2019

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Аниқ ва табиий фанлар

МАТЕМАТИКА

А.Э.Мадраҳимов Тартибланган статистикалар учун концентрация функциясининг баҳолари	5
В.Т.Samatov, U.B.Soyibboev, U.A.Mirzamahmudov Иккинчи тартибли дифференциал ўйинлар	12

КИМЁ

И.Р.Асқаров, А.С.Хожиқулов Йод танқислигини бартараф этишда ишлатиладиган дори воситалари ва уларнинг кимёвий таркиби.....	19
Ш.Ш.Турғунбоев, А.Х.Хаитбаев Бетулон кислотасини синтез қилиш	24
Д.Т.Хасанова, И.Р.Асқаров Пивони кимёвий таркиби асосида синфлаш ва сертификатлаш	29

БИОЛОГИЯ, ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ

В.Махмудов Маданийлаштириш шароитларида <i>Agropyron Cristatum</i> (L.) Beauv. нинг катта ҳаётий цикли.....	36
М.Холиқов, Ё.Ахмедова Қора калхат (<i>milvus migrans</i>)нинг Фарғона водийсида ҳаёт цикли ҳақида.....	43

ГЕОГРАФИЯ, ТУПРОҚШУНОСЛИК

М.Исағалиев, М.Обидов, Р.Матҳолиқов Доривор <i>sarparis spinos</i> нинг морфогенетик ва биогеокимёвий хусусиятлари	45
Н.Ж.Халилова Суғориладиган типик бўз тупроқларнинг морфогенетик хусусиятлари	49
А.Турдалиев, К.Асқаров, Н.Ходжиболаева Суғориладиган тупроқларда лантаноксид ва радиоактив элементларнинг геоэнергетик хусусиятлари	52

Ижтимоий-гуманитар фанлар

ИҚТИСОДИЁТ

Э.Мўйдинов, З.Таджибаев, А.Мирсодиқов, М.Мўйдинов Кластер: назария ва амалиёт	57
А.Мирсодиқов Худудларда хизмат кўрсатиш соҳаларига инвестицияларни жалб қилиш механизмларини такомиллаштиришнинг назарий асослари	62

ТАРИХ

Э.Раҳмонов Ўзбекистонда ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳоли тоифаларини ҳимоялаш сиёсати: муаммолар ва илк натижалар (1991-2000 йй., Фарғона водийси мисолида).....	65
А.Азизов Фарғона водийси аҳолисининг уй ҳайвонлари билан боғлиқ тасаввурлари (қўй мисолида).....	69
Б. Усмонов Темурийлар даврида Фарғона боғдорчилиги	73
С.А. Хошимов Миллий сиёсий муҳолифатга қарши тазйиқ ва таъқиблар	76
Р.Х.Максудов Музей – халқ тарихининг кўзгуси	80
О.А. Кличев Бухоро амирлигида элчиларни кутиб олиш тартиби (xix асрнинг иккинчи ярми - xx аср бошлари).....	83
О.В.Маҳмудов Ўрта аср Испания таржима марказларида лотин тилига ўғирилган асарлар (I қисм: аниқ фанларга оид китоблар).....	87

ТАРИХ

УДК: 94 (575.1)

**ЎЗБЕКИСТОНДА ИЖТИМОЙ ҲИМОЯГА МУҲТОЖ АҲОЛИ ТОИФАЛАРИНИ ҲИМОЯЛАШ
СИЁСАТИ: МУАММОЛАР ВА ИЛК НАТИЖАЛАР
(1991-2000 й., Фарғона водийси мисолида).
ПОЛИТИКА ЗАЩИТЫ СОЦИАЛЬНО УЯЗВИМЫХ СЛОЕВ НАСЕЛЕНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ:
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРВЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ
(1991-2000 гг., на примере Ферганской долины)
THE POLICY OF PROTECTION OF CATEGORIES OF POPULATION IN NEED OF SOCIAL
PROTECTION IN UZBEKISTAN: PROBLEMS AND FIRST RESULTS
(1991-2000, on the example of Fergana valley).**

Э.Раҳмонов

Аннотация

Мақолада республикада ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳоли тоифаларини ижтимоий қўллаб-қувватлаш тизимининг шаклланиши, ушбу тизимнинг натижа ва муаммолари, Ўзбекистоннинг ўтиш даврида ижтимоий ҳимоя сиёсатининг ислохотлар даврийлиги Фарғона водийси мисолида очиқ берилган.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы формирования системы и государственной политики в сфере социальной защиты малообеспеченных слоев населения, а также анализируются результаты и проблемы в данной сфере. В статье на примере Ферганской долины также рассказывается о реформах, проводившихся в этой сфере на протяжении переходного периода.

Annotation

The article reveals the formation of the process of social support of the population in need of social protection in the Republic, the results and problems of this system, the periodicity of reforms of the social protection policy in the transition period of Uzbekistan in Fergana Valley.

Таянч сўз ва иборалар: ижтимоий ҳимоя, ўтиш даври, бозор иқтисодиёти, ногиронлар, кўп болали оилалар, кам таъминланганлар, етим-есирлар, ёлғиз қариялар, пенсионерлар, ёш болали оналар.

Ключевые слова и выражения: социальная защита, переходный период, рыночная экономика, инвалиды, многодетные семьи, малообеспеченные, сироты, одинокие престарелые, пенсионеры, молодые матери с детьми.

Keywords and expressions: social protection, transition period, market economy, disabled people, families with many children, low-income people, under-age children, orphans, elderly lonely people, pensioners, young mothers with children.

Ижтимоий ҳимоя давлатнинг инсон ҳаёти ва фаолияти учун зарур шарт-шароит яратишга қаратилган ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маънавий-маърифий ва ҳуқуқий кафолатлар йиғиндисини ташкил этади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида таъкидланганидек, “иқтисодий ривожланиш ва ижтимоий ҳимоя ўзаро узвий боғлиқ тушунчалар бўлиб, уларни бир-бирдан ажралган ҳолда тасаввур қилиб бўлмайди”[1]. Республикада ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳоли тоифаларини ногиронлар, фахрийлар, кўп болали оилалар, кам таъминланганлар, етим-есирлар, муҳтож кимсалар, ёлғиз қариялар, пенсионерлар, ёш болали оналар ташкил этади. Маълумки, биз ижтимоий соҳада аҳоли саломатлиги, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш, дори воситалари билан ишончли таъминлаш, жисмоний бақувват ва маънавий жиҳатдан

соғлом авлодни камол топтириш масалаларига алоҳида устувор аҳамият бермоқдамиз [2,18].

Совет Иттифоқи даврида Ўзбекистонда маъмурий-буйруқбозлик тизими, бир томонлама иқтисодий сиёсат республика, хусусан, Фарғона водийси аҳолиси турмуш даражасининг оғирлашиши ва ижтимоий муаммоларнинг кучайишига олиб келди.

Иқтисодий муаммолар ва ижтимоий ҳимоялаш тизимининг қониқарсиз аҳоли, ишсизлар сонининг ошиши аҳоли моддий аҳолининг ёмонлашишига сабаб бўлган эди.

Мустақилликнинг дастлабки кунлариданоқ республикада аҳолини ижтимоий ҳимоялаш иқтисодий ислохотлар дастуридаги узлуксиз устувор йўналишлардан бирига айланди. Шу билан бирга ижтимоий сиёсатнинг етакчи тамойиллари, яъни иқтисодий, ҳуқуқий,

ижтимоий чора-тадбирлар мажмуи ишлаб чиқилди, ижтимоий ҳимоя давлат сиёсатининг устувор йўналиши сифатида эътироф этилиб, унинг ҳуқуқий базаси яратилди.

1991 йилнинг ноябрида ҳукумат топшириғига биноан ижтимоий таъминот вазирлигига ўз тасарруфидаги ҳолатни бир ой муддатда чуқур таҳлил этиш ва соҳани ривожлантириш бўйича аниқ тавсиялар ишлаб чиқиш вазифаси топширилди. Энг аввало, пенсия таъминотида ислохотлар ўтказиш, кам таъминланган оилалар, ногиронлар устидан ғамхўрлик қилиш вазифалари белгиланди [7, 1-йиғма жилд, 15]. Шунингдек, “Республиканинг давлат таъминотидаги аҳолиси турмуш даражасига мадад бериш чора-тадбирлари тўғрисида”ги [3, №220 (19.343)] Президент фармони (1991 йил 16 ноябр)га кўра аҳолининг моддий ва ижтимоий-маиший аҳолини яхшилаш юзасидан кечиктириб бўлмайдиган чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадида муҳим вазифалар белгиланди.

Мустақилликнинг дастлабки йилларидаги ижтимоий ва иқтисодий оғир вазиятда ҳам давлат бюджетининг асосий қисми аҳолини ижтимоий ҳимоялаш соҳасига йўналтирилди. Жумладан, Фарғона вилоятининг 1991 йилги бюджети энг зарур ижтимоий муаммоларни ҳал этишга қаратилган бўлиб, бюджет харажат қисмининг 94,9 фоизи ижтимоий истеъмолни қондиришга қаратилган. 1991 йил бюджетининг ижтимоий-маданий тадбирларга ажратилган маблағи 1990 йилга қараганда 164 млн сўмга ёки 44 фоизга ошиб, 536,5 млн сўмни ташкил этади [4, 38].

1992 йил май ойида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг нарх-навоининг эркинлашуви шароитида болаларни ижтимоий ҳимоялаш, нафақалар белгилаш бўйича чиқарган қарори ҳам муҳтож аҳоли тоифаларини ижтимоий ҳимоялаш соҳасида муҳим аҳамият касб этди. Болалар учун компенсация тўловлари, озиқ-овқат маҳсулотлари, кам таъминланган оилаларнинг икки ёшгача болаларини ижтимоий муҳофаза қилиш каби мақсадлар учун 1992 йилда бюджет ҳисобидан 21,3 миллиард сўм маблағ ажратилди [5, 35].

Республика Президентининг 1992 йил 8-октябрдаги “1992 йил 1 октябрдан

нафақалар, стипендиялар ҳамда бюджет ҳисобидаги ташкилотлар ходимларининг иш ҳақи миқдорини ошириш тўғрисида”ги фармони асосан 1992 йил 1-октябрдан Ўзбекистон ҳудудидаги уруш қатнашчилари ва ногиронларга пенсиянинг энг оз миқдори 2500 сўм қилиб белгиланган. Шундай қилиб, пенсиянинг энг оз миқдори (уруш қатнашчилари ва I-II тоифа уруш ногиронлари пенсиялари) 1.56 баробарга оширилган [7, 99- йиғма жилд, 80].

Ўрганилаётган даврда аҳолини ижтимоий ҳимоялаш жараёнида ижобий ўзгаришлар билан бир қаторда айрим камчиликларга ҳам йўл қўйилган. Жумладан, Молия вазирлигининг топшириғига асосан Андижон вилояти бюджетининг 1993 йил 9 ойи даврида бажарилиши ўрганилди. Натижада Андижон шаҳри ва Андижон, Жалолқудуқ туманлари молия бўлимларининг аҳолини муҳофаза қилиш ҳақидаги 1992 йил ва 1993 йил I чораги учун тузилган иш режаларида Президент фармонларининг бажарилиши ва амалга оширилиши режага киритилмаганлиги аниқланган [7, 238-йиғма жилд, 103]. Шундан кўринадики, молия бўлими аҳолини ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламни ҳимоя қилишга қаратилган ҳукумат қарорлари бажарилишига эътиборсизлик билан қараганлар.

Шунингдек, мактаб ўқувчиларини бепул нонушта билан таъминлашда ҳам бир қатор камчиликлар учрайди. Масалан, 1993 йилда Андижон вилоят назорат-тафтиш бошқармаси томонидан аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш юзасидан текширувлар ўтказилганда, Андижон туман халқ таълими бўлимига қарашли 5та, Жалолқудуқ туман халқ таълими бўлимига қарашли 9та, ва Андижон шаҳар халқ таълими бўлимига қарашли 4та мактабда 1-5 синф ўқувчиларини бепул нонушта билан таъминлашда асоссиз ҳисобот тузилиб, 7,7 минг сўмлик озиқ-овқат маҳсулотларини харажатга чиқариш йўли билан бюджет маблағларини қонунсиз равишда олганликлари аниқланган [7, 238-йиғма жилд, 103]. Натижада тафтиш ва текшириш хулосаларига кўра, камомад ва талон-торожликларга йўл қўйган айбдор шахсларга нисбатан ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари томонидан қонун доирасида тегишли чора кўрилган.

ТАРИХ

Мустақиллик йилларида кўп болали оилаларни ижтимоий ҳимоялаш устувор масалалардан бирига айланди. Хусусан, биргина 1992 йилнинг ўзида болалар манфаатлари ҳамда компенсация харажатлари учун қўшимча 5,9 миллиард сўм пул ажратилди. Шунингдек, нон, сут-қатиқ, шакар, тухум, гўшт ва бошқа озиқ-овқат маҳсулотлари учун 10 миллиард сўм пул бюджет маблағидан ажратилди [7, 238-йиғма жилд, 37].

1997 йил январдан кучга кирган “Болали оилаларни давлат томонидан қўллаб-қувватлашни янада кучайтириш тўғрисида”ги Президент фармони 16 ёшгача фарзанди бўлган оилаларга нафақалар тўлаш тартибини тубдан ўзгартирди.

Республика бўйича 1997 йилда 16 ёшгача болали оилалар сони 3985,8 мингтани ташкил этиб, нафақа олиш учун ариза билан мурожаат қилган оилалар сони 3237,6 мингта ва шулардан нафақа тайинланган оилалар сони 937,9 мингтани ташкил этган. Нафақа олаётган оилалар сонининг энг кўп миқдори Қашқадарё вилоятидан кейин Наманган вилоятида – 103,6 минг оила ва Фарғона вилоятида 100,6 минг оилани ташкил этган. Бу вилоятларда умумий оилалар сони кўп миқдорни ташкил этгани қатори 16 ёшгача болали оилалар сони кўрсаткичи ҳам кўп миқдорни ташкил этган. Нафақа олаётган оилалар сони 1998 йилда Наманган вилоятида 110,7 минг ва Фарғона вилоятида 116,9 мингтани ташкил этган. 1999 йилда эса нафақа олиш учун мурожаат қилган оилалар сони Наманган вилоятида – 222,5 мингта оилани, нафақа тайинланган оилалар эса Фарғона вилоятида 114,5 мингта оиладан иборат бўлган [6, 84-85].

1997 йил мобайнида республика ҳудудидаги кўрғон, қишлоқ, овул ва маҳаллалар ўз-ўзини бошқариш органларининг 5500 та жорий махсус ҳисоб рақамларига фуқароларга моддий ёрдам кўрсатиш учун жами 2712.1 млн.сўм (йил бошидаги 346.5 млн.сўм қолдиқ билан) бюджет маблағлари ўтказиб берилган. Шу даврда ўз-ўзини бошқариш органлари томонидан фуқаролардан тушган 1108.8 мингга аризадан 1107.8 мингтаси кўриб чиқилган. Шулардан 81.4 фоизи ёки 901.9 минг ариза талаби ижобий ҳал этилиб, 205.9 минг ариза талаби ёки 18.6 фоизи

белгиланган низом тартибларига жавоб бермаслиги сабабли рад этилган. 1997 йил мобайнида республика ҳудудидаги ўз-ўзини бошқариш органларининг жорий ҳисоб рақамларидаги маблағларнинг 86.2 фоизи ёки 2337.9 млн. сўми фуқароларга моддий ёрдам тариқасида тўланган ёки ўз-ўзини бошқариш идоралари ҳисобларидаги маблағ қолдиғи 1998 йил 1 январь ҳолатига 374.2 млн. сўмни ташкил этган. Барча вилоятларда ҳам берилган маблағлар тўлалигича ишлатилмаган. Мисол учун, Андижон вилоятида ишлатилмай қолган маблағларнинг ҳажми 11,8 фоизни ташкил этган [7, 903-йиғма жилд, 151].

Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 24 августдаги “Кам таъминланган оилаларни ижтимоий ҳимоя қилишни ташкил этиш масалалари тўғрисида” ги 434-сонли қарорига биноан, республикада ногиронлиги мавжуд шахсларни ижтимоий ҳимоялаш масалаларига ҳам алоҳида эътибор берила бошланди. Шу мақсадда 1995 йил 11 ноябрда “Ўзбекистон Республикасида 1996-2000 йилларда ногиронларни реабилитация қилиш Давлат дастури” ишлаб чиқилди. Дастурда ногиронларнинг профилактикаси, уларни тиббий ва ижтимоий реабилитация қилиш, уларнинг касбга йўналтирилиши ва таълимни ташкил этиш, иш билан таъминлаш, жисмоний тарбиясини уюштириш, ногиронлар билан ишловчи ходимларни тайёрлаш, бу борада илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш кабилар мувофиқлаштирилди [5. 36-37].

Мазкур Давлат дастурининг бажарилиши бўйича Андижон вилоятида муайян ишлар амалга оширилган. Хусусан, 1996 йили Андижон шаҳрида Фарғона водийсида ягона бўлган тиббий ва ижтимоий муаммолар билан шуғулланувчи Республика илмий-текшириш институтининг филиали ташкил қилинган. 1998 йилда эса 100 нафар ногиронга эшитиш мосламалари, 570 нафар ногиронга қўлтиқтаёқ ва ҳасса, 91 нафар ногирон махсус аравачалар билан бепул таъминланди [8, 57].

Ногиронлиги мавжуд шахсларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш борасида эришилган ютуқлар билан бир қаторда ҳудудларда масъул раҳбарлар томонидан айрим камчиликларга ҳам йўл қўйилган. Хусусан, 1997 йил январ ойида “Ўзбекистон

Республикасида 1996-2000 йилларда ногиронларни реабилитация қилиш Давлат дастури тўғрисидаги ҳукумат қарорининг ижросини таъминлаш ва назорат этиш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Республика ишчи гуруҳининг ўрганиши натижасида вилоятларда амалга оширилган ишларни қиёсий таҳлил этадиган бўлсак, Тошкент, Фарғона, Навоий шаҳарларида болалар церебрал фалажи ва полиомиелит асорати бўлган ногирон болалар учун реабилитация марказларини ташкил этиш ва ишга тушириш масалалари кўриб чиқилмаган. Ҳокимиятлар 1996 йил апрель ойида Республика ишчи гуруҳи томонидан огоҳлантирилганига қарамасдан, марказларнинг жойлари 1997 йил январь ойига қадар аниқланмаган [7, 781-йўғма жилд, 167].

Юқоридаги далиллар таҳлили шуни кўрсатадики, ўрганилаётган давр мобайнида Фарғона водийси аҳолисининг ижтимоий

ҳимояга муҳтож қатлами муаммолари республика ҳукуматининг доимий диққат марказида турган.

Шунингдек, аҳолининг кам таъминланган ва кам ҳимояланган қисми – болаларга, аёлларга, қарияларга, ногиронлиги мавжуд шахсларга ижтимоий ёрдам бериш ва уларнинг турмуш шароитини яхшилаш бир тузумдан иккинчи тузумга ўтиш даврида фуқароларнинг иқтисодий ва ижтимоий ислоҳотларга бўлган ишончини янада кучайтиришга ёрдам беради.

Бугунги кунда ҳам республикада ижтимоий сиёсатнинг муҳим аҳамиятга эга эканлиги нафақат иқтисодий ва сиёсий вазиятларгагина боғлиқ, балки халқнинг маънавий қадриятларига асосланган соғлом авлодни тарбиялаш, кўп болали оилаларга мадад бериш, қарияларга ғамхўрлик қилиш, ногиронлиги мавжуд шахсларни ижтимоий қўллаб-қувватлашдан иборатдир.

References:

1. Mirziyoev Sh.M. Uzbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga Murojaatnomasi, <https://resident.uz/uz/lists/view/2228>.
2. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muxim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza. -T.: «Uzbekiston», 2017.
3. «Farg'ona tongi» gazetasi. -1991 yil 19 noyabr.
4. Farg'ona viloyati Davlat arxivi. fond-1124, ro'yxat-15, 535-yig'ma jild.
5. Yormatov F. Uzbekistonda aholini ijtimoiy himoyalash tizimi: holati, shakllanish jarayoni, rivojlanish istiqbollari (1991-2010 yillar. Janubiy viloyatlar misolida). Tarix fan. nomz ... diss. – T., 2010.
6. Zokirova N. Ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti sharoitida aholini sotsial himoya qilish tizimini takomillashtirish (Uzbekiston Respublikasi oilalari misolida). Tarix fan. nomz ... diss. – T., 2011..
7. Uzbekiston Respublikasi Markaziy Davlat arxivi, M-15-fond, 1-ro'yxat.
8. Uzbekiston Respublikasi Prezidenti Devoni arxivi Andijon viloyati bo'limi, 4141- fond, 13- ro'yxat, 97-yig'ma jild.

(Тақризчи: М.Исомиддинов – тарих фанлари доктори, профессор).